

EBÛ YÛSUF

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin en önde gelen talebesi, en büyük velîlerden. Asıl adı, Yâkub bin İbrâhim'dir. Ebû Yûsuf künyesidir. Soyu Eshâb-ı kirâmdan Sa'd bin Buhayr el-Ensârî'ye dayanır. 731 (H.113) senesinde Kûfe'de doğdu. 798 (H.182) senesi Bağdât'ta vefât etti. Kabr-i şerîfi ziyâret mahallidir. Ebû Yûsuf'un cediti hazret-i Sa'd, Resûlullah efendimizin hayır duâlarına kavuştu. Henüz küçük yaşlarda olan hazret-i Sa'd, Uhud muhârebesinde Peygamber efendimize gelerek kendisini de bu harbe götürmelerini arzetti. Peygamber efendimiz başını okşayıp; **"Küçüktür, gazâyâ gidemez."** buyurdular. Çünkü âkıl ve bâliğ olmayanlara gazâyâ izin vermezlerdi. Bu okşamanın eseri, onda ve neslinde görüldü. Hazret-i Sa'd daha sonraki gazâlara iştirak etti. Kûfe'ye yerleşip orada vefât etti. Ebû Yûsuf, Kûfe'de doğdu. Sonra Bağdât'a yerleşip orada yetişti. Fakir bir âilenin evlâdı olan Ebû Yûsuf önce Ebû İshak Şeybânî, Süleymân et-Temîmî, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, Süleymân bin Mihran el-A'meş, Hişam bin Urve gibi büyük fakîh ve muhaddislerin derslerine devâm etti. Muhammed bin Abdurrahmân bin Ebû Leylâ'nın derslerine de devâm ettiği sırada, bu zâtın bâzı müşkil meselelerde İmâm-ı A'zam'a mürâcaat ettiğini ve onun talebelerinin ilimdeki üstünlüğünü görünce, İmâm-ı A'zam'ın büyüklüğünü anlayıp, ona talebe oldu. Yetim olup fakir bir âilenin çocuğu olmasına rağmen, İmâm-ı A'zam'ın derslerine büyük bir gayretle devâm etti. İmâm-ı A'zam, onun keskin zekâsını görüp derslere sürekli devâm etmesi için fakir olan âilesinin geçimini de kendi üzerine aldı. Âilesini rahatlıkla geçindirip ilme yönelmesi için ona devamlı yardımda bulundu. Şucâ' Muhammed, başka bir rivâyet olarak Ebû Yûsuf'un şöyle dediğini nakleder: "Babam öldüğü zaman cenâzesinde bulunamadım. Akrabâ ve komşularımın cenâze ve defn işleriyle uğraşmalarını temin ettim. Zîrâ İmâm-ı A'zam'ın bir dersinde bulunamayacaktım. Eğer o dersi kaçırsaydım, ondaki faydalı bilgilere kavuşamamanın hasreti ölünceye kadar devâm ederdi. Ve yine demiştir ki: "Ferâiz (mîras) ve hayza âit (kadınlara mahsus) bilgileri İmâm-ı A'zam'ın bir meclisinde, nahiv ilmini de âlim bir kimsenin huzûrunda bir defâda öğrendim."

Ebû Yûsuf kısa zamanda İmâm-ı A'zam hazretlerinin talebeleri arasında ilimde ilerleyip hocasının iltifâtına kavuştu. Ebû Hanîfe hazretlerinden ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Bir derste elli altmış hadîs-i şerîf ezberler ve dersten çıkınca yazdırırdı. Diğer hocalarından bâzıları şunlardır: Ahves bin Hakîm, İbrâhim bin Ebû İshak, İsmâil bin İbrâhim, İsmâil bin Ümeyye, İsmâil bin Ebî Hâlid, İsmâil bin Aliyye, Eyyüb bin Utbe, Beyân bin Bişr, Ebû Bekr bin Abdullah el-Hüzelî, Sâbit bin Ebû Hamza, İbn-i Cüreyc, Ebû Cenâb Yahyâ Kelbî, v.b. Muhammed bin Hasan Şeybânî, Amr bin Muhammed-i Nâkîd, Ahmed ibni Münîr, Ali ibni Mûsâ Tûsî, Abdüs bin Bişr, Hasan bin Şebîb ve daha birçok âlim de Ebû Yûsuf'tan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Ebû Yûsuf, İmâm-ı A'zam'ın derslerine on yedi sene aralıksız devâm edip, ilimde yüksek dereceye ulaştı ve müctehid oldu. İmâm-ı A'zam'ın fıkhnı ve mezhebini yayan talebelerinin başında geldi. Bu hususta ilk kitap yazan da odur. Talhâ bin Muhammed bin Câfer der ki: "Ebû Yûsuf, İmâm-ı A'zam hazretlerinin talebeleri arasında en yükseğidir. İmâm-ı A'zam hazretlerinin ilmini bütün yeryüzüne yayan odur." Ebû Yûsuf, hakkında âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf (nass), bulunmayan bir meseleyi hükme bağlarken önce hocası İmâm-ı A'zam'ın ictihâdına bakar, bulursa ona göre hüküm verirdi, bulamazsa kıyas ve kendi re'yi ile hareket ederdi. Bu hususta da hocasının koyduğu usûl ve kâidelerle bakarak meseleyi hükme bağlardı. Bir gün İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri çok hasta olmuştu. Birisi gelip İmâm-ı A'zam'a Ebû Yûsuf'un öldüğünü söyledi. İmâm-ı A'zam; "O ölmedi" buyurdu. Ölmediğini nereden bildiniz dediklerinde; "İlme çok hizmet etti, meyvelerini toplamadan ölmez" buyurdu. Hakîkaten ölüm haberinin doğru olmadığı anlaşıldı. İlmi, üstünlüğü ve talebeleri her tarafa yayılıp, meyvelerini topladı. İmam-ı A'zam hazretleri bir defâsında; "Bu genç hayatta iken ona muhâlefet eden bulunmaz." buyurdular. Ebû Yûsuf iyileşince, bir ders meclisi kurdu ve insanlara fıkhnı ilmini, haram ve helâli öğretmeye başladı. Bu haber Ebû Hanîfe hazretlerine ulaştırıldı. İmâm-ı A'zam hazretleri huzûrunda bulunanlardan birine; "Şimdi Yâkub'un (Ebû Yûsuf'un) meclisine git ve ona; "Bir kimse elbisesini kısaltmak için bir terziye verse, sonra elbisesini istese, terzi

de inkâr etse,
sonra tekrar terziye gelse ve elbisesini istese terzi de elbisesini kısaltmış
olarak ona verse
ücret alabilir mi? diye sor. Eğer alır derse hatâ ettin, dersin. Eğer ücret almaz
derse yine hatâ
ettin dersin." dedi. Bu talebe Ebû Yûsuf'un ders okuttuğu meclisine geldi.
Soruyu sordu. Ebû
Yûsuf; "Terzi ücret alır." dedi. O da; "Hatâ ettin. Öyle değildir." dedi. Ebû
Yûsuf bir müddet
düşündü ve; "Hayır ücret alamaz." dedi. Soran yine; "Yanıldın. Öyle değildir."
dedi. Bunun
üzerine Ebû Yûsuf hemen yerinden kalkıp Ebû Hanîfe hazretlerinin huzûruna
gitti. Ebû
Hanîfe hazretleri onun geldiğini görünce; "Seni buraya elbiseyi kısaltma
meselesi mi
gönderdi?" dedi. Ebû Yûsuf da; "Evet efendim." diye cevap verdi. Ebû Hanîfe
hazretleri
tebessüm ederek; "İnsanlara fetvâ vermeye koyulan ve Allahü teâlânın
dîninde söz söylemek
için kendine meclis kuran, ücret bahsinden bu kadarını nasıl bilemez."
buyurdu. Ebû Yûsuf;
"Hocam bana bunun cevâbını söyleyiniz." dedi. Ebû Hanîfe hazretleri; "Eğer o
elbiseyi
gasbettikten sonra kısalttı ise ücret verilmez. Çünkü kendisi için kısaltmış
demektir. Eğer
gasbetmeden önce kısalttıysa, ücret verilir. Çünkü onu sâhibi için
kısaltmıştır." buyurdu.
Bunun üzerine Ebû Yûsuf hocasının ellerine sarılıp öptü.
Ebû Yûsuf hazretleri anlatır: "Hocam bir kimseye bir şey verince kendisine
teşekkür
ederlerdi ve ona; "Allahü teâlâya şükret! Bu, Allahü teâlânın sana gönderdiği
rızkıdır" derdi.
"Sizlerden daha cömert kimse görmedim." dediğim zaman, bana; "Keşke
hocam Hammâd'ı
görseydin, güzel huyları, iyi hasletleri kendisinde toplamıştı." buyururdu.
Ebû Yûsuf hazretlerinin olgunluk, ahlâk güzelliği ve insanlar üzerindeki îtibârı
ortaya
çıkınca, hocası İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretleri ona şu vasiyet ve
tavsiyelerde bulundu:
"Ey Yâkûb, sultâna saygı göster. Mevkiine hürmet et. Huzûruna yalan
söylemekten sakın.
İlmî bir mesele için seni çağırmadığı vakitlerde yanına gitmekten kaçın. Çünkü
ona gidip
gelmeyi, girip çıkmayı çoğaltırsan, sana îtibâr etmez olur, mevkiin yanında
küçülür.
Huzûruna girdiğin zaman hem kendi kadrini hem de başkasının kadrini
kıymetini bilen ol.
Sultanın dostları ve tarafları ile buluşma. Etrâfındakilerden uzaklaş ki şeref
ve merteben
yerinde kalsın. Halk önünde konuşma, yalnız sorduklarına cevap ver. Halk ve
tüccar arasında

da dînî ve zarûrî bilgiye âid olmayan sözlerden kaçın ki, sevgin ve mala rağbetin üzerinde durulmasın. Zîrâ onlar kötü zanda bulunabilirler ve yaklaşmanı kendilerinden rüşvet almana atfederler.

Halk arasında ne gül ne de gülümse. Çarşı pazara da çok çıkma. Yol ağızları ve köşebaşlarında oturma. İcâbederse mescidde ve avlusunda otur. Çarşı, sokak ve câmilerde bir şey yeme. Dükkanlarda da oturma. Yol kenarlarında bulunan çeşmelerden, musluklardan ve sakaların ellerinden su içme. İpekten yapılmış atlas veya çeşitli ipekler giyme. Çünkü bunlar insanı ahmaklığa, gevşekliğe götürür. Eşinin (hanımının) yanında yabancı kadınlardan konuşma. Sen başka kadınlardan bahsedince o da yabancı erkeklerden söz etmek hakkını kendinde bulur. Evlilik hayâtının maddî bütün ihtiyaçlarını sağlamaya muktedir olduğunu bilmeden evlenme. Önce ilim tahsîl et. Sonra helâlinden mal ve servet edin. Ondan sonra evlen. Çünkü tahsil zamânında hayâtını da kazanmak istersen ikisini bir arada yürütemez, tahsîlini noksan bırakırsın. İlim tahsîlinden önce edineceğin servet ise seni dünyâ ile uğraşmaya, hizmetçiler tutmaya teşvik eder. Bu sûretle vaktin boşa gider. Çoluk-çocuğun olur. Nüfusun artar, onların ihtiyâcını temine çalışırken ilmi bırakırsın. Gençliğinin kuvvetli, gönlünün âsûde, rahat, kafanın zinde zamânında ilim tahsîli ile uğraş. Sonra mal ve mülk toplamaya çalış. Zîrâ evlat ve ıyâlin bakmakla yükümlü olanların çoğalmasa zihni karıştırır. Hayâtını kazanınca da evlenebilirsin.

Her halde Allahü teâlâdan kork, fenâlıklardan korun. Emânetleri koru. Küçük-büyük, zengin-fakir herkese iyilik ve nasihatte bulun. Hiç kimseyi küçük görme. Vakarlı ol ve herkese değer ver. İnsanlar ile düşüp kalkma. Onlar seni arasınlar. Ziyâretine gelenleri iyi karşıla. Meselelerine cevap ver. Eğer o meselenin ehli ise ilim ile meşgul olur, değilse sana muhabbet sevgi besler. Her kim sana bir mesele sormaya gelirse, yalnız sorusuna cevap ver. Fazla şeyler ilâve etme. Çünkü, sorusunun uzun cevâbı onun zihnini karıştırır. Kazançsız, azıksız on sene de kalsan, ilim öğrenmekten yüz çevirme. Çünkü tahsilden vazgeçtiğin takdirde yine geçimin darlaşacaktır. Fıkıh ilmini öğrenmek ve bu ilimde derinleşmek anlayışlarını arttırmak üzere sana gelenlerin ilme karşı rağbetini arttırmak için onların herbirini birer oğul ve evlâd edinmişçesine karşıla.

Halktan veya emrin altında çalışanlardan biriyle münâkaşa etme. Çünkü böyleleri ile münâkaşa, itibârını giderir.

Hiç kimsenin yanında, isterse sultân olsun hakkı anmaktan ve söylemekten çekinme.

Başkasının yaptığından daha çok ibâdet, verdiklerinden ziyâde ihsanda bulunmadıkça, canın

rahat etmesin. Çünkü insanlar senin, kendi ibâdetlerinden fazlasına önem vermediğini

görünce sende ibâdete karşı rağbet azlığına hükmederler. İlminin sana bir fayda vermemiş

olduğuna inanırlar. Kendi câhillikleri ile yaptıkları amelleri, senin ilim ile yaptıklarından

üstün görürler.

Hoca ve üstadlarına hürmet et, onlara dil uzatma. İnsanlardan dâimâ çekin.

Allah için gizli

hâlinde ne isen, açık durumunda da öyle ol.

Çok gülme. Zîrâ çok gülmek kalbini öldürür. Vakarlı bir şekilde yürü. Acele acele, salına

salına yürüme. İşlerinde aceleci olma. Konuşurken yüksek konuşma, bağırıp çağırma. Dâimâ

kendin için sükûn ve sükûtu seç.

İnsanlar yanında Allahü teâlâyı çokça an ki, onlar da bunu senden

öğrensinler. Namazlarının

arkasında kendine bir vird, bâzı işleri vazife edin. Meselâ; Kur'ân-ı kerîm okur, Allahü

teâlâyı zikreder, belâ ve musîbetlere karşı ihsân ettiği sabır ve tahammül kudretine, bahşettiği

çeşitli nîmetlere şükredersin. Her ayın belirli günlerinde oruç tutmayı âdet edin ki başkaları

da bu hususta sana uysun.

Nefsini dâimâ murâkabe et, gözet, kontrol et, başkasına karşı koru ki, hem dünyâ ve hem de

âhiretine âid amellerinde ilminden istifâde edebilesin.

Dünyâyâ ve dünyâlığına güvenme. Bulduğun hale de dayanma. Çünkü Allahü teâlâ,

varlığının cümlesinden sana soracaktır.

İnsanlara hatâlarında uyma. Dîne uygun işlerinde tâbi ol. Fenâlığını bildiğin bir kimseyi o

kötülüğü ile anma. Ondan fayda ve iyilik ara ve iyi hâli ile an. Meğer o kimsenin fena hâli

din husûsunda ise o zaman bunu insanlara söyle de, ona uymasınlar ve ondan sakınsınlar.

Ölümü hatırından çıkarma. Hocaların ve kendisinden bilgi aldığı zâtlar için Allahü teâlâdan

af ve mağfiret dile. Kur'ân-ı kerîm okumaya devâm et. Kabirleri ve büyük zâtları ve mübârek

yerleri çokça ziyâret et. İnsanların sana arzedeceği, Peygamber efendimizi rüyâda görmüş

olmalarını, câmilerde, türbelerde ve makberlerdeki mübârek zâtların

gördükleri rüyâlarını iyi

karşıla. Red ve inkâr etme.
Hayvânî zevklerine düşkün, nefsânî arzularına uyan kimseler ile berâber
oturma. Yalnız dîne
dâvet yolunda böyleleri ile birlikte bulunmakta bir mahzûr yoktur. Oyun ve
eğlence yerlerine
ve söğülüp sayılan yerlere gitme. Ezân okununca hemen câmiye gitmeye
hazırlan ki başkaları
senden önce davranmasın.
Komşundan gördüğün nâhoş halleri ört. Çünkü sır sana emânettir. İnsanların
gizli taraflarını
açma.
Seninle bir şey hakkında istişâre etmek, danışmak isteyen kimseyi dinle. Seni
Allahü teâlâyâ
yaklaştıracığını bildiğin şeyleri ona söyle. Bu tavsiyemi de kabul eyle. Çünkü,
bundan dünyâ
ve âhirette istifâde edeceksin.
Cimrilikten kaçın. Zîrâ herkes cimrilere buğzeder. Onları sevmez. Tamahkârlık
ve
yalancılıktan sakın. Karıştırmacı olma. Bütün işlerde insanlığını koru. Güzel
huylu ol. İnsanları
incitmekten kaçın. Her zaman her yerde temiz elbise giy. Dünyâyâ rağbet ve
hırsı azaltarak
nefsini temizle. Dünyâ sevgisini içinden at. Kalbin temiz olsun.
Fakir olsan da fakirliğini belli etme. Zengin görün. Himmet ve gayret sâhibi ol.
Azmi ve
gayreti zayıflayanın, mevkii de zayıflar.
Yolda giderken sağa sola bakma. Dâimâ önüne bakarak yürü.
Dünyâyı ilim adamları yanında hor ve hakir göster. Çünkü âhirette olanlar
dünyâdakilerden
daha hayırlıdır.
Münâzara âdâbını bilmeyen ve iddiâlarını delilleri ile ispat edemeyen
kimselerle söze
girişmekten kaçın.
Mevki ve makam peşinde koşan, halk arasındaki meselelere dalan ve bu
sûretle kendilerine
şöhret ve menfaat sağlamak isteyenlerin sözlerine ve aralarına karışma.
Çünkü onlar bu
hususla seni haklı bilseler dahi sözlerine de önem vermezler. Şarlatanlıkları
ile seni
susturmak ve utandırmak isterler.
Kibar ve efendi bir topluluğun arasına girdiğin vakit sana yer göstermedikçe
onların üst
taraflarına oturma ki onlardan sana üzüntü verecek bir şey gelmesin.
Bir cemâat içinde bulunduğun zaman seni saygı ile öne geçirmedikçe
kendiliğinden ileri safa
geçme. Aynı şekilde muâmele görmeden de mihrâba geçip imâm olma.
Herkes âid olan park ve mesireliklere çıkma.
Zâlim sultan ve âmirlerin yanlarında bulunma. Belki onlar senin yanında hak,
doğru ve helâl
olmayan bir iş yaparlar, sen de onları bunlardan men edemezsin. Sükûtunu
gören insanlar

onların söz ve hareketlerinin hak, doğru olduğunu sanırlar.
İlim meclislerinde hiddet ve şiddet göstermekten sakın.
Beni de hayırlı duâdan unutma. Bu nasihatımı kabul et. Onu ancak sana,
senin ve bütün
müslümanların iyiliği için yapıyorum."
Tefsîr, fıkıh ilimlerinde yüksek dereceye sâhip ve üç yüz bin hadîs-i şerîfi
ezbere bilen Ebû
Yûsuf hazretleri, hocası İmâm-ı A'zam' ın vefâtından sonra bâzı talebelerine
ders vererek
onları ilimde yetiştirdi. Ayrıca İmâm-ı A'zam'ın fıkhnı yâni Hanefî mezhebini
nakletti ve bu
hususta kitaplar yazdı. Ebû Yûsuf'un muâsırlarına göre üstünlüğünü gören
Abbâsî halîfesi
Mehdî onu kâdılığa tâyin etti. Abbâsî halîfelerinden Hâdî ve Hârûn Reşîd
zamanlarında da
kâdılık yaptı. İlk defâ "Kâd-ül-Kudât" ünvanını alan Ebû Yûsuf hazretleri,
Hârûn Reşîd
zamânında bütün kazâ, hâkimlik işlerinde, hüküm verdiği için "El-Kâd-ül-
Kudât-üd-dünyâ"
ünvanı ile anıldı. Kâdılık yaptığı on altı yıl boyunca halkın suâllerine fetvâ
verip müşküllerini
halletti.
Ebû Yûsuf hazretleri; hakkı, doğruyu bulmak, onu sâhibine vermek için
mümkün olan her
çâreye mürâcaat ederd. Özellikle dâvâ sâhibini, yeterli miktarda, delili
bulunmadığında, hak
sâhibinden başkasının lehine hükmetmekten çok korkardı. Kıyâmet gününde,
verdiği
hükümler hakkında niçin böyle hüküm verdin? diye sorulduğunda ne cevap
vereceğini
düşünür bunların cevaplarını hazırlardı.
Ali bin İsâ el-Kummî anlatır: "Ev ihtiyaçları ile meşgul olduğunu tahmin ettiğim
bir vakitte
İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretlerinin yanına gittim. Benimle görüşeceğini hiç
tahmin etmiyordum.
Fakat düşündüğüm gibi çıkmadı. Kapıyı çaldığımda dışarı çıktı. Beni içeri
buyur etti. Evde
yalnız imiş. Oturduğu yerin dört bir yanı kitap doluydu. Onları mütâlaa
ediyordu. Bana; "Bu
gördüğün kitaplar, verdiğim hükümlerdir. Yarın kıyâmet gününde niçin böyle
hüküm verdin
denildiğinde, ne cevap vereceğim. Şimdi onları hazırlamakla meşgûlüm."
buyurdu.
Bişr bin Velîd anlatır: "Benim hanımım, Ebû Yûsuf hazretlerinin hanımı ile
görüşür, zaman
zaman yanına giderdi. Ebû Yûsuf hazretlerinin hanımı şöyle nakleder: "Ebû
Yûsuf önceleri
gece ve gündüz İmâm-ı A'zam hazretlerinden hemen hemen hiç ayrılmazdı.
Nihâyet bir gün
İmâm-ı A'zam hazretlerinin huzurlarına gidip hâlimizi ve fakirliğimizi anlattım.
İmâm-ı

A'zam hazretleri bana nasihat edip; "Bu hal kısa bir zaman böyle devâm eder. En kısa bir zamanda, dünyâ nîmetleri size akar, gelir ve ümid ettiğinizin çok daha fazlasına kavuşursunuz." buyurdu. Hakîkaten buyurdıkları gibi oldu. Çok geçmeden Allahü teâlâ rahmet ve nîmet kapılarını açtı."

Ebû Yûsuf'un ilmi yanında zekâsı da insanları hayrete düşürdü. Bâzı hâdiseler bunun açık delili oldu. Kâdılığın zamanında adamın biri; "Eğer Allahü teâlâ bana bir erkek evlat ihsân ederse, boynuzu dört karış bir koç kurban edeceğim." diye bir adakta bulunmuştu. Sonra bu adamın bir oğlu oldu. Adağını yerine getirmek için boynuzu dört karış olan koç arattı, fakat bulamadı. Sağa sola, civar memleketlere adamlar gönderdiyse de istenen vasıfta koç bulmak mümkün değildi. Adam zamânın din âlimlerine mürâcaat ederek hâlini anlattı. Yine bir çâre bulamadılar. Adamı bir telaş aldı. Dostlarından birisi ona, Ebû Yûsuf hazretlerine gidip derdini anlatırsa bir çâre bulabileceğini söyledi. Adam gidip durumu Ebû Yûsuf hazretlerine anlattı ve bir çâre bulmasını istedi. Bu adam zengin fakat eli sıkı biri idi. İmam bunu bildiği için; "Bir çâre bulurum. Fakat şartım var!" dedi. Adam Ebû Yûsuf hazretlerinin ellerine sarılarak; "Şartını söyle" deyince; Ebû Yûsuf; "Sen zenginsin. Memleketin fakir çocukları için dört mektep, bunların masrafını karşılamak için yanına dört de dükkân yaptırırsan müşkülün hallolur." dedi. Adam kabul etti. Fakat: "Bu inşâat bir hayli uzun sürer. Bunun bitmesini bekleyemeyeceğim. Sabrım tükendi, adağımı hemen yerine getirmek istiyorum." dedi. Ebû Yûsuf hazretleri ona; "Peki o halde inşaat için ne kadar para sarfolunacaksa onu devlet hazînesine teslim edersin. Ben de fetvâyı veririm." dedi. İnşâata gidecek parayı bilir kişiye keşfettirip devlet hazînesine yatırdı. Ebû Yûsuf hazretleri talebelerinden birine; "Bana uzun boynuzlu bir koç bulup getir!" buyurdu. Talebe uzun boynuzlu bir koç bulup, getirdi. Ebû Yûsuf küçük bir çocuk çağırdı. Çocuğa koçun boynuzlarını karışlattırdı. Dört karış geldi. Ebû Yûsuf hazretleri: "İşte adadığın koç. Bunu keser, adağını yerine getirirsin. Zîrâ sen sâdece boynuzu dört karış bir koç adadın. Karışın büyük veya küçük olduğu husûsunda bir şey belirtmedin. Ben de bu husûsa dayanarak fetvâ verdim." buyurdu. Herkes, hazret-i İmâmın üstün

zekâsına hayran
kaldı.

Ebû Yûsuf hazretleri, kâdılığı zamânında halîfe ve devlet adamlarına
nasihatlar ederek

adâletten ayrılmamalarını ve halka iyi muâmelede bulunmalarını tavsiye etti.

Bir defâsında Halîfe Hârûn Reşîd, hanımına bir münakaşa sonucunda; "Bu

geceyi benim

hükûm sürdürdüğüm topraklarda geçirirsen seni boşadım." demişti. Fakat

sonradan öfke hâli

geçince pişmân oldu. Çok sevdiği hanımından ayrılmak istemiyordu.

Meselenin çâresini

zamânın âlimlerine sorup, bir çâre bulunmasını istedi. Fakat işin içinden

çıkamadılar. Başka

bir devletin sınırları içinde geceyi geçirmesi de mümkün değildi. Ona; "Senin
meseleni ancak

Ebû Yûsuf halleder." dediler.

Hârûn Reşîd hemen Ebû Yûsuf hazretlerini dâvet etti. Hâdiseyi anlatınca, Ebû
Yûsuf

hazretleri; "Hanımınız bu geceyi mescidde geçirsin. Çünkü, mescidde

kimsenin sâhipliği ve

mâlikliği yoktur. Nitekim Allahü teâlâ meâlen; **"Mescidler Allah içindir."**

(Tevbe

sûresi:18) buyuruyor." dedi.

Bunun üzerine, Halîfe Hârûn Reşîd, hazret-i İmâm'ın zekâ ve ilmine hayran
kaldı.

Bir defâ Hârûn Reşîd, Ebû Yûsuf hazretlerine karşı Hâşimoğullarından, yâni
Peygamber

efendimizin mensûb olduğu Kureyş kabîlesinin Hâşimoğulları kolundan

olmakla övündü ve;

"Ben kimlerdenim bilir misin?" dedi. Bunun üzerine Ebû Yûsuf; "Sen ancak
nesebinle,

soyunla iftihâr edebilirsin, ama dünyâda senin gibi Hâşimî soyundan gelen
binlerce insan

vardır. Fakat ilimde asrının teki, zamânının bir tânesi olan, soyla şerefli olanlar
gibi değildir.

Cihânı arasalar bir ikincisini bulamazlar." buyurarak halîfenin sözünü kesti.

Bunun üzerine

halîfe sustu ve nefsinin kötülüğü; "Bu kadar malım ve mülküm olacak yerde,
ilim

öğrenseydim çok daha iyi olurdu." dedi.

Zamânındaki ve sonra gelen bütün âlimler, onun fazîletleri ve üstünlüğü

üzerinde söz birliği

ettiler.

İbn-i Maîn; "Ebû Yûsuf, hadîs-i şerîf âlimi idi. Hadîs âlimlerini çok sever ve
hürmet ederdi."

dedi.

Muhammed bin Cemâa; "Ebû Yûsuf kâdı olduktan sonra da her gün iki yüz
rekât namaz

kılardı." buyurdu.

Hüseyin bin Velfîd ise; "Ebû Yûsuf konuşmaya başladığı zaman, insan,
sözlerinden etkilenir,

hayrân olurdu." buyurdu.

Hasan bin Ebî Mâlik anlatır: Ebû Yûsuf hazretlerinden işittim; "Namaz kılıp da arkasından

hocam İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerine hayır duâ etmediğim hiç bir namazımı

hatırlamıyorum. Bütün namazlarımın sonunda hocama duâ ettim. İstigfâr okudum." diye

bildirdi.

İbrâhim bin Mesleme Tayâlisî anlatır: "İmâm-ı A'zam hazretleri hocası Hammâd'a

ebeveyninden önce duâ ettiği gibi" Ebû Yûsuf hazretleri de hocası İmâm-ı A'zam'a, anne ve

babasından önce duâ ederdi."

Ebû Yûsuf hazretleri kendisinden nasihat isteyenlere çok kere;

"Nîmetlerin başı üç nîmettir. Birincisi bütün iyilikleri içine alan İslâm nîmetidir.

İkincisi, hayâta tad veren sıhhat ve âfiyet nîmetidir. Üçüncüsü, insana faydalı olan

(azdırmayan) zenginliktir."

"Ar bilmeyen ve utanması olmayanla arkadaşlık, kıyâmette insanı utandırır."

"Sen her şeyini ilme vermedikçe, ilim sana bir kısmını vermez." buyururdu.

Hârûn Reşîd bir gün Ebû Yûsuf hazretlerine; "Sen beni ziyârette ihmal ediyorsun. Yâni

seyrek geliyorsun. Halbuki benim seni çok sevdiğimi, aradığımı, sohbetine doymadığımı

bilirsin." dedi. Ebû Yûsuf hazretleri; "Ey Halîfe-i müslimîn! Arasına ziyârete gelirse, daha

iyi olur. Ama sık sık gelirse kıymeti olmaz." buyurdu. Halîfe bu sözü beğenip ikrâm ve

ihsânlarda bulundu.

Bir gün halîfe Hârûn Reşîd, Ebû Yûsuf hazretlerini yemeğe dâvet etmişti.

Sofraya tereyağı,

fıstık, bâdem ezmesi getirdiler. Hârûn Reşîd; "Bunlardan âfiyetle yiyiniz, her zaman böyle

yiyecekler ikrâm etmezler." dedi. Bu durum karşısında Ebû Yûsuf hazretleri hocasının yıllar

önce annesine söylediği sözleri hatırlayıp hocasının kerâmetini anlayarak gözleri yaşardı.

Hârûn Reşîd hayretle sebebini sordu. Ebû Yûsuf hazretleri de hâdiseyi anlattı:

"Hocam

İmâm-ı A'zam hazretlerinin derslerine yeni başlamıştım. Bir gün annem gelip;

"Hoca efendi

sizin geçiminiz yerinde, fakat biz muhtacız. Çocuğun geçimimizi temin etmesi için ücretle

çalışması gerekiyor." dedi. Bunun üzerine hocam tebessüm edip; "Bu çocuk burada tereyağ,

fıstık, bâdem ezmesi yemeyi öğreniyor." buyurdu dedi ve; "İşte bu yediğimiz hocamın haber

verdiği yiyecektir." diyerek, İmâm-ı A'zam hazretlerine rahmetle duâ etti.

İbrâhim Cerrâh anlatır: "Bir defâ Ebû Yûsuf hazretleriyle birlikte hacca gitmiştim. Orada

hastalandı. Bir ara ziyâretine gittim. Hastalığı oldukça fazlalaşmıştı. Mübârek vücûdunu böyle zayıf dermansız görünce gözlerim yaşla doldu. Fakat o, durmadan sorulara cevap veriyordu. Hattâ daha çok suâl sorulmasını istiyordu. Ona; "Efendim! Harâretiniz fazladır. Hastasınız. Bu kadar yorulmayınız. Ben size yardımcı olayım." dedim. O zaman; "Ey İbrâhim Cerrâh! Faydalı ilim okutmak, insana hastalığın şiddetini hissettirmez." buyurdu. Onun ilim öğretmedeki gayretine hayran olmamak elde değildi." Abbâsî Halîfesi Hârûn Reşîd bir ara Ebû Yûsuf hazretlerinden nasihat istemişti. Bunun üzerine Ebû Yûsuf hazretleri; "Allahü teâlâ müminlerin emîrine uzun ömür, nîmet, haysiyet ikrâm edip, şeref ve izzetini yükseltsin! Ona ihsân ettiği dünyâ nîmetlerini, bitmeyen, tükenmeyen âhiret saâdetlerine ve Resûlullah efendimize kavuşmaya vesîle kılın..." Ey müminlerin emîri! Allahü teâlâ sana öyle bir vazîfe verdi ki, sevâbı sevâbların en büyüğü, cezâsı da cezâların en büyüğüdür. Allahü teâlâ seni bu ümmetin işlerine memur etti. Bu vazîfenin başına geçtikten sonra artık sen, idârelerini emânet aldığın insanlar sebebiyle imtihâna çekildin. Onların işlerini üzerine alarak ömrünü tüketmeye başladın. Binâ; adâlet ve doğruluk temelleri üzerine kurulup, işler adâlet ve doğrulukla yürütülmezse, Allahü teâlâ o binânın temellerini bozar, yapanların ve yardımcı olanların üzerlerine yıkar. Bu bakımdan Allah'ın sana ihsân ettiği vazîfelerini ihmâl edip, hakların zâyi olmasına sebep olma! Çünkü bir işi yapmaya güç kuvvet veren Allahü teâlâdır. Bugünün işini yarına bırakma, yoksa işleri ve hakları zâyi edersin. İstekler bitmeden ecel gelir çatar. Ecel gelip çatmadan sâlih amel işle. Çünkü ölüm gelince, amel yapılmaz. Çobanlar sâhiblerine karşı sürülerinden sorumlu olduğu gibi idâreciler de, idâre ettiklerinden Allahü teâlâyâ hesap vereceklerdir. Allahü teâlânın sana ihsân ettiği bu vazifede bir saat bile kalsan hakkı yerine getir. Çünkü âhiret gününde Allah indinde idârecilerin en mesûdu, tebeasını mesûd eden idârecidir. Doğruluktan ayrılma, yoksa idâre ettiğin kimseler de doğruluktan ayrılır. Nefsin isteğine göre emir vermekten ve kızgınlıkla iş görmekten sakın. Biri âhiret ile diğeri dünyân ile ilgili iki işle karşılaştığın zaman, âhiret işini tercih et. Çünkü dünyâ fânî âhiret bâkîdir. Allah

korkusuyla titre, Allah'ın emirlerinde insanlara farklı muâmele yapma. Allahü teâlânın emirlerini yapmakta hiç bir kınayıcının kötölemesinden korkma!
Dâimâ temkinli ol. Temkinli olmak dil ile değil kalb ile. Azâbından korkarak ve rahmetini umarak Allahü teâlâyâ sığın. Sığınmak ve korunmak, korku ve ümid ile. Kim Allah'a sığırsa Allah onu korur. Dâimâ doğru yol iyi bir âkıbet, hakka ulaştıracak sağlam bir gidiş üzere ol. Zâyi olmayacak bir iş ve herkesin gideceği âhiret için çalış. Çünkü varılacak bu yer, kalblerin topladığı, bahânelerin son bulunduğu yerdir. O gün bütün mahlûkât, Allah'ın huzûrunda baş eğerek ve zillet içinde dururlar. Onun hükmünü beklerler. Azâbından korkarlar. Sanki her şey olmuş bitmiş gibidir. Kıyâmet gününü bilip de amel etmeyen, o gün çekeceği hasret ve duyacağı pişmanlık bitmez. Öyle bir gündür ki, o gün ayaklar kayar, renkler değişir, duruş uzar, hesap çetin olur...
O ne korkunç bir ayak kayması! O ne fayda vermez bir pişmanlıktır! Bu hayat gece ve gündüzün yer değiştirmesinden ibârettir. Durmadan biri diğerinin peşini takib ediyor. Gece ve gündüz (zaman) her yeniye eskitir, her uzağı yaklaştırır, vâd edilmiş olan her şeyi getirir. Allah herkesi ona göre cezâlandırır. Allah'ın hesâbı çabuktur. Öyleyse Allah'tan kork, sakın!
Çünkü ömür az, iş mühim, dünyâ ve dünyâdakiler fânîdir. Âhiret ise devamlı kalma yeridir. Mahşer günü, haddi aşanların yolunu tutmuş olarak Allah'ın huzûruna çıkma! Şunu iyi bil ki, kıyâmet gününün hâkimi olan Allahü teâlâ, kullarına mevki ve makamlarına göre değil, amellerine göre hükmedecektir. O halde dikkatli ol. Çünkü sen boşuna yaratılmadın ve başı boş bırakılmayacaksın. Şüphesiz yaptıklarından hesâba çekileceksin. Nasıl cevap vereceğini düşün. Bil ki, kıyâmet günü insanoğlunun ayakları, Allah huzûrunda hesâba çekildikten sonra kayacaktır. Resûlullah efendimiz hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurdu: "**Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamayacaktır. Ömrünü nasıl geçirdi. İlimi ile nasıl amel etti. Malını nereden nasıl kazandı ve nerelere harcetti. Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı.**"
"Her kim bana bir defâ salâtü selâm getirirse, Allah ona on salâtü selâm sevâbı verir ve

on tâne günâhını affeder."

"Şüphesiz hayır, bütün kısımları ve taraflarıyla Cennet'tedir. Şüphesiz şer de bütün kısımları ve taraflarıyla Cehennem'dedir. Biliniz ki, Cennet sevilmeyen şeylerle çevrelenmiş, Cehennem de şehvetlerle çevrelenmiştir. Bir kimseye nefisce sevilen kötülük perdelerinden birisi açılır da ona sabrederse Cennet'e yaklaşır ve Cennet ehlinden olur. Yine bir adama şehvet ve hevâ perdelerinden biri açılır da ona yaklaşırsa ateşe yaklaşır ve Cehennem ehlinden olur. Haydi, ancak hak ile hükmedilecek bir gün için hak ile amel ediniz. Böyle yaparsanız hak menzillerine koşmuş ve konmuş olursunuz."

"Benim sözümü işitip de, duyduğu gibi nakleden kimsenin Allah yüzünü ak etsin. İlim yüklenip nakleden nice kimseler vardır ki, âlim değildir. Nice âlim kimseler de vardır ki, duyduklarını kendilerinden daha âlim olanlara naklederler. Üç haslet vardır ki, mümin kişinin kalbi onlarda aldanmaz, yâni kötülüğe sapmaz. Yaptıklarını Allah için yapmak, müslümanların âmirlerine doğruca nasihat etmek, cemâate devâm etmek.

Zîrâ cemâatin duâsı, ferdi kötülüklerden korur."

Ey müminlerin emîri bu suâllerin cevâbını hazırla! Çünkü bu gün amel defterine yazılan, dünyâda işlediğin her şeyden yarın âhirette sana okunacak, sorulacaktır. İşlediğin her şeyin şâhitler huzûrunda açığa çıkarılacağı günü hatırla! Ey müminlerin emîri, korunması emredilen şeyi koru, bakıp gözetilmesi emredilene de gözet. Bu vazîfeleri Allah rızâsı için yapmanı tavsiye ederim. Eğer bunları yapmazsan yürünmesi kolay olan yol zorlaşır. Gözlerin etrafı görmez olur, alâmetler, işâretler ortadan kalkar, gerçekler kaybolur. O geniş yol sana daralır... Nefsine karşı koy... Emrinde olanların zarar ve telefine sebep olma. Yoksa Allah onların haklarını senden alır. Sen de kendi hak ve sevâbını kaybedersin... Allah'ın, idâresini sana emânet ettiği kimselerin, tebeanın işlerini unutmazsan, sen de unutulmazsın. Onlardan ve haklarından gâfil olmazsan, sen de aldatılmazsın. Şu fânî dünyâda kalbin ve dilin, Allah'ı zikretmekten, O'nun resûlüne salât ve selâm getirmekten nasîbini alsın... Ey müminlerin emîri! Sana verilen nîmetleri iyi koru ve iyi muamele et. Nîmetlerin şükrünü yap ve artmasını iste. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Eğer**

şükrederseniz

nîmetlerimi arttırırım ve eğer nankörlük ederseniz şüphesiz azâbım çok şiddetlidir."

(İbrâhim sûresi: 7) buyurdu.

Allahü teâlâ indinde ıslahdan daha sevgili ve fesattan daha kötü ve sevimsiz bir şey yoktur.

Günahları işlemek nîmetlere karşı nankörlüktür. Nîmete nankörlük edip de buna tövbe

etmeyen milletler, kavimler izzet ve şereflerinden mahrum olurlar ve Allah onlara

düşmanlarını musallat kılar.

Ey müminlerin emîri! Allahü teâlâ sana ihsân ettiği şeylerde, seni kendi nefesine uymaktan

muhâfaza etsin. Sevgili kullarına ihsân ettiği nîmetleri sana da ihsân etmesini dilerim..."

Kâsım bin Hakîm anlatır: Ebû Yûsuf hazretlerinden duydum; "Keşke evvelce olduğum gibi

fakir olarak vefât eylesem. Ama yine Allahü teâlâyâ hamd olsun ki, bile bile hiç bir hususta

cevr ve zulüm etmedim."

Muhammed bin Cemâe anlatır: Ebû Yûsuf hazretleri vefât etmezden az önce; "Yâ Rabbî!

Kullarının arasında bile bile hükümde zulüm ve adâletsizlik etmediğimi sen bilirsin? Senin

kitâbına ve Resûlünün sallallahü aleyhi ve sellem sünnetine uygun ve muvafık olmak üzere

ictihad hüküm eyledim (verdim). Bulamadığım şeyde seninle benim aramda vâsıta, vesîle

Ebû Hanîfe hazretlerini kıldım. Çünkü o şeyi o meseleyi ondan daha iyi bilen olmadığını

biliyorum." buyurdu.

Bişr bin Velîd anlatır: İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri vefâtı hastalağında; "Yâ Rabbî!

Nâmahremle, yabancı kadınlarla bir arada bulunmadığımı ve bir gümüş bile olsa haram

yemediğimi sen bilirsin." buyurdu.

Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Ebû Yûsuf hazretlerinin yazdığı kıymetli

eserler şunlardır: 1) Fıkıh ve usûle dayalı olanlar: **Kitâb-us-Salât, Kitâb-uz-Zekât,**

Kitâb-us-Sıyâm, Kitâb-ül-Ferâiz, Kitâb-ül-Büyû', Kitâb-ul-Hudûd, Kitâb-ul-Vekâle,

Kitâb-ul-Vesâyâ, Kitâb-us-Sayd ve'z-Zebâyih, Kitâb-ul-Gasb ve İstibrâ, Kitâbü

İhtilâf-il-Emsâr. 2) **Kitâb-ül-Haraç:** Halîfe Hârûn Reşîd'in isteği üzerine yazdığı bu

kitapta: Devletin mâlî kaynaklarını ve gelir yollarını geniş bir şekilde ele aldı. Bu hususta

Kur'ân-ı kerîme, Peygamberimiz sallallahü aleyhi ve sellemden rivâyet olunanlara ve Sahâbe

fetvâlarına dayanmaktadır. Bu eser Fransızcaya, İngilizceye ve başka dillere

de tercüme

edilmiştir. "Er-Ritâc adlı şerhi Bağdât'ta 1980 yılında yayınlanmıştır. **3) Kitâb-ul-Âsâr:**

İmâm-ı A'zam'dan rivâyet ettiklerini topladığı bir kitaptır. Kitap, fıkıh bâblarına göre tertib edilmiştir.

4) İhtilâfu Ebû Hanîfe ve İbn-i Ebî Leylâ: Bu kitapta Ebû Hanîfe ve İbn-i Ebî Leylâ'nın ihtilâf ettikleri meseleleri topladı. Bu kitabı ondan İmâm-ı Muhammed nakletti. Bâzı ilâveler yaptı ve bölümlere ayırıp bir tertibe tâbi tuttu.

5) Kitâb-ur-Red alâ Siyeri Evzâi: İmâm-ı Evzâi ile İmâm-ı A'zam'ın ihtilâf ettikleri mevzûları anlatmıştır.

6) Kitâbu İhtilâf-ül-Emsâr, Kitâb-ül-Cevâmî, El-Emâlî, El-İmlâ, En-Nevâdir diğer

eserlerindedir. Ebû Yûsuf'un yazdığı kitapları ve bunlardaki meseleleri İmâm-ı

MuhammedŞeybânî, Ebû Ya'lâ, Muallâ bin Mansûr er-Râzî ve kendi oğlu Yûsuf ve diğer

Hanefî âlimleri naklettiler.

ONUN EKMEĞİ PİŞMİŞ...

Ebû Yûsuf hazretleri anlatır: "Ben hadîs-i şerîf ve fıkıh ilmini öğrenmek isterdim. Çok fakir olup hiç

param yoktu. Bir gün İmâm-ı A'zam hazretlerinin yanında iken, annem çıka geldi ve; "Ey oğlum! Sen

onunla bir değilsin, onun ekmeği pişmiş, yemeği hazırdır, ama sen yiyecek şeylere muhtaçsın" dedi.

Ben de annem için çalışmayı, anneme hizmet etmeyi seçip ilim öğrenmekten vaz geçmeyi düşündüm

ve buna karar verdim. Bir gün hocam İmam-ı A'zam talebesi arasında beni göremeyince çağırttı ve;

"Seni bizden ayıran sebep nedir?" buyurdu. Ben de; "Geçim sıkıntısı efendim." dedim. Meclis dağılıp

yanındakiler gidince, bana ihtiyâcım olan birçok şeyi ihsân etti. Verdiği şeyler arasında bir hayli

gümüş para da vardı. Sonra; "Bunları harca, bitince bana bildir, fakat ders halkamızdan ayrılma."

buyurdu. Verdiği para bittiği gün, daha kendisine durumu arz etmeden tekrar verirdi. Her zaman

devâm eden bu hâlini görerek, benim paramın bittiğini ona Allahü teâlâ bildiriyor, kerâmetiyle anlıyor

diye düşündüm. Hocamın bu ihsân ve ikrâmına kavuşmak sebebiyle huzûrunda ilimden de maksadıma

kavuştum. Allahü teâlâ ona en iyi mükâfât, mağfiret ve karşılıklar versin."

EĞER DOĞRU İSE

İmâm-ı Ebû Yûsuf bir dâvâda halîfe Hârûn Reşîd'in kumandanlarından birinin şâhidliğini kabûl

etmemiştir. Bunun üzerine kumandan, Ebû Yûsuf'u halîfeye şikâyet etti. Halîfe sebebini sorduğunda;

"Onun, ben halîfenin kölesiyim." dediğini duydum. Eğer söylediği doğru ise

köle şâhidlik yapamaz.

Yalan ise yalancının şâhidliği kabûl edilmez." buyurdu. Halîfe bunları dinledikten sonra; "Peki ben bir kimse hakkında şâhidlik yaparsam kabûl eder misin?" deyince; "Hayır." buyurdu. Halîfe hayretle sebebini sordu. O zaman; "Çünkü sen halka karşı kibirleniyorsun. Müminlerle berâber namaz kılmak için cemâate gelmiyorsun." buyurdu. Halîfe sonunda bu nasihatlarla göre hareket etti.

HAZÎNE YETMEZDİ

Bir gün adamın biri İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretlerine suâl sordu. "Bilmiyorum." cevâbını alınca sinirlendi.

"Nasıl olur da bilmezsiniz? Hazîneden şu kadar para alırsınız." dedi. İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri sâkin sâkin;

"Kardeşim, bize bildiğimiz kadar para veriyorlar. Yok, eğer bilmediklerimize göre para alsaydık, hazîne yetmezdi" diye cevap verdi.

- 1) Târih-i Bağdâd; c.14, s.242, 255
- 2) Vefeyât-ül-A'yân; c.6, s.378
- 3) Fevâid-ul-Behiyye; s.225
- 4) Miftâh-üs-Seâde; c.2, s.234
- 5) Kitâb-ul-Haraç; (Ebû Yûsuf)
- 6) Rehber Ansiklopedisi; c.8, s.136, 138
- 7) El-A'lâm; c.8, s.293
- 8) Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye (Kırk dokuzuncu baskı); s.1073
- 9) Eshâb-ı Kirâm (Altıncı baskı); s.331
- 10) El-Kâmil fi't-Târih; c.6, s.53
- 11) Hüsn-ül-Tekâdî fî Siret-i İmâm-ı Yûsuf
- 12) Mevdûat-ül-Ulûm; c.1, s.691
- 13) Mesânîd-ü İmâm-ı A'zam; s.82
- 14) İslâm Âlimleri Ansiklopedisi; c.2, s.260